

UN PUNCT DE VEDERE ASUPRA CONFERINȚEI COLONIALE DE LA BERLIN

VIOREL CRUCEANU

Epoca modernă a impus o noutate, transformată rapid în obișnuință: convocarea de congrese și conferințe diplomatice, consacrate marilor probleme internaționale. De la pacea westfalică și până la primul război mondial, diplomația europeană se întrunea periodic (Viena, Paris, Berlin etc.), făcând și desfășurând tratate, în spiritul ideii “echilibrului de forțe”. Într-o excelentă producție românească pe această temă se consideră că “echilibrul politic dintre marile puteri era singura modalitate de asigurare a liniștii și siguranței statelor europene”¹. De asemenea, exegeții ai diplomației au constatat că, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, principiul “echilibrului de forțe” a fost dublat de așa-numita “răspundere colectivă”, ce amplifică rolul marilor puteri, până acolo încât, dreptul la intervenție devenea “un principiu general acceptat”². În contextul noului *establishment* trebuie privită și reuniunea colonială de la Berlin, desfășurată între 15 noiembrie și 25 februarie 1885.

*
* *

Conferința de la Berlin a fost “onorată” de participarea a 15 țări: Anglia, Austro-Ungaria, Belgia, Danemarca, Franța, Germania, Italia, Norvegia, Olanda, Portugalia, Rusia, Spania, S.U.A., Suedia și Turcia. Timpul consacrat dezbaterilor și numărul mare de delegați dovedeau că “problemele coloniale aveau de acum înainte un rol esențial în relațiile internaționale”³.

Scopul declarat al Conferinței se dorea modest: “a găsi condițiile cele mai favorabile dezvoltării comerțului și civilizației în anumite regiuni ale Africii”⁴. Pornind de la acest preambul, profesorul guineez Ibrahima Baba Kaké a mai sesizat un obiectiv, discret formulat, și anume, de “a stabili o reglementare internațională în legătură cu împărțirea teritoriilor africane”⁵, fapt ce s-a tradus ulterior printr-o ingerință directă și sistematică a statelor europene interesate.

¹ N. Ciachir, Gh. Bercan, *Diplomația europeană în epoca modernă*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984, p. 17.

² *Ibidem*, p. 33.

³ P. Guillaume, *Le monde colonial, XIXe-XXe siècle*, Paris, A. Colin, 1974, p. 40.

⁴ M. Baumont, *L'Essor industriel et l'imperialisme colonial*, Paris, F. Alcan, 1937, p. 97.

⁵ I. Baba Kaké, *L'Afrique coloniale. De la Conférence de Berlin (1885) aux indépendances*, Paris, A.B.C., 1977, p. 29.

Conferința colonială de la Berlin este reflectată pe larg, dar diferit, în istoriografia de specialitate. Astfel, autoarea germană Gisela Bonn consideră că statele coloniale africane, constituite în anii ce au urmat Conferinței, reprezentau “o prelungire pe continentul negru a echilibrului de forțe din Europa”⁶ O idee asemănătoare, dar mai nuanțată, întâlnim și la francezii Robert și Marianne Cornevin care subliniază că “raportul de forțe din Europa a determinat, în acea epocă, întinderea și repartitia diferitelor domenii coloniale”⁷ Deși la prima vedere par corecte, aceste afirmații trebuiesc amendate. Distribuirea statelor coloniale africane oglindea, fără puțință de tăgadă, preponderența zdrobitoare a Angliei și Franței. Or, după 1880, când s-au desăvârșit marile imperii coloniale, raportul de forțe din Europa se schimbase în favoarea Germaniei. Opinăm deci, că ordinea colonială de pe continentul negru reflecta un raport de forțe ce corespundea primei jumătăți a veacului al XIX-lea. Pentru Germania lui Bismarck, care, devansată în timp de Anglia și Franța, va dobândi puține teritorii africane (Togo, Camerun, Africa de Sud-Vest, Tanganyika și minusculele regate Rwanda și Burundi), Conferința a avut o altă semnificație: ea a reprezentat, conform fericitei formulări a lui Pierre Bertaux, “ocazia marcării locului noului Reich german în politica mondială”⁸ Un punct de vedere mai recent, aparținând școlii franceze de africanistică, sugerează că întâlnirea celor 15 de la Berlin poate fi privită ca “un fel de Yalta a secolului al XIX-lea”⁹, fiind vorba, în esență, tot de stabilirea “sferelor de influență”

Pe de altă parte, finalitatea actului diplomatic de la Berlin permite o convergență a majorității interpretărilor *vis à vis* de oficializarea doctrinei germane a “*hinterland*”-ului: “orice putere europeană stabilită pe coastă are drepturi speciale asupra teritoriilor de interior, până la întâlnirea cu o altă zonă de rezervare europeană”¹⁰

O tendință de minimalizare a importanței Conferinței am întâlnit la francezul Henri Brunschwig. El insistă pe faptul că dezbaterile s-au axat pe libertatea navigației pe Niger și pe libertatea comerțului în bazinul fluviului Congo. Referitor la delimitările teritoriale, istoricul francez insistă pe aspectul că ele aveau în vedere numai “regiunile de coastă”¹¹ H. Brunschwig respinge obișnuința africanistilor de a considera doctrina “*hinterland*”-lui ca un produs al Conferinței de la Berlin, argumentând că termenul a fost utilizat pentru prima

⁶ G. Bonn, *L'Afrique quitte la brouse*, Paris, R. Laffont, 1966, p. 198.

⁷ R. și M. Cornevin, *Histoire de L'Afrique des origines à la deuxième guerre mondiale*, Paris, Payot, 1974, p. 296.

⁸ P. Bertaux, *L'Afrique de la préhistoire à l'époque contemporaine*, Paris, Bordas, 1973, p. 120.

⁹ *La colonisation: rupture ou paranthèse?* (dir. Marc H. Piau), Paris, L'Harmattan, 1987, p. 5.

¹⁰ Vezi textul Conferinței în P. Albin, *Les Grands traités politiques (1815-1914)*, Paris, F. Alcan, 1932, p. 389-406.

¹¹ H. Brunschwig, *L'Afrique noire au temps de l'Empire français*, Paris, Denoël, 1988, p. 11.

oară abia în 1918 și nu de un specialist în probleme africane ci de unul în probleme latino-americane. Propunându-și să spulbere “mitul” Conferinței, autorul francez insistă pe faptul că acestea “nu i s-a acordat prea multă atenție în epocă”¹².

Pentru a accede la concluzii viabile din confruntarea diferitelor opinii, am apelat la textul **Actului General** al Conferinței de la Berlin. Astfel, Capitolul al VI-lea al documentului, ce cuprinde articolele 34 și 35, și-a propus să introducă în relațiile dintre puterile europene «reguli uniforme, relative la anexiunile ce vor putea avea loc în viitor pe coastele continentului negru»¹³. Formularea confirmă aprecierile lui H. Brunschwig, la fel ca și articolul 34, ce statua: «Puterea care, de acum înainte, va lua în stăpânire un teritoriu de pe coastele continentului african situat în afara posesiunilor sale actuale, sau care, neavând până acum reușește să achiziționeze un teritoriu, sau, Puterea care își va asuma un protectorat, va însoți actul respectiv de o notificare adresată celorlalte Puteri semnatare ale prezentului Act cu scopul de a-i conferi valoare dacă se vor produce reclamații»¹⁴. Care este însemnătatea articolului 34? În primul rând, el lansează ideea ocupării tuturor teritoriilor de pe coastă, deci și a celor rămase «în afara posesiunilor actuale». Considerăm, fără cea mai mică îndoială, că stăpânirea deplină a țărmurilor era preludiul unei operațiuni sistematice ce viza întregul continent. În al doilea rând, articolul 34 fixa o conduită a însușirii de teritorii. Înaintarea unei “notificări” urmărea prevenirea ciocnirii intereselor și, în același timp, cauționa stăpânirea unui teritoriu. În al treilea rând, articolul 34 dovedește un succes al diplomației germane; formularea «neavând până acum, reușește să achiziționeze un teritoriu», reprezintă clauza prin care Germania se putea infiltra în Africa. În tradiția stăpânirii germane, proprietatea asupra unui “teritoriu” este redată printr-un cuvânt care are un ușor sens peiorativ: “*hinterland*”. Cuvântul nu poate fi folosit într-un tratat internațional; el are însă capacitatea de a sugera că noile achiziții sunt niște “dependințe” sau “prelungiri” ale spațiului metropolitan. De aceea, împărtășim concepțiile potrivit cărora, la baza împărțirii Africii a stat teoria “*hinterland*”-ului.

Se mai ridică o întrebare: ce credit putem acorda unei conferințe ce s-a limitat doar la redistribuirea regiunilor de coastă ale Africii? Se poate argumenta, cu oarecare simplitate, că interiorul Africii, insuficient cunoscut atunci, nu se dovedea a fi atrăgător. Totuși, răspunsul, la care nici H. Brunschwig nu s-a grăbit să ajungă, ne este sugerat de articolul 36, de la **Dispoziții Generale**: «Puterile semnatare ale prezentului Act general își rezervă dreptul de a introduce ulterior, de comun acord, *modificările și ameliorările a căror*

¹² Ibidem.

¹³ P. Albin, *op.cit.*, p. 390.

¹⁴ Ibidem, p. 404; vezi și A.A. Boahen, *African perspectives on colonialism*, Baltimore, John Hopkins Univ. Press, 1990, p. 33-35.

utilitate va fi demonstrată de experiență (subl. ns.)»¹⁵ Reiese de aici, din maniera flexibilă conferită termenilor de la articolul 36, că, într-adevăr, la Berlin s-au pus bazele unei doctrine coloniale coerente. Secretul său constă tocmai în «modificările și ameliorările» ulterioare, care s-au concretizat prin numeroase tratate bilaterale între principalele puteri coloniale și care au înlesnit prelungirea sferelor de influență din zonele costiere spre interiorul continentului. Scepticilor le reamintim destinul remarcabil al Conferinței ce a reușit «să definească un cod al așezării europenilor» și să determine un adevărat “*modus-vivendi* al cuceririi”¹⁶ În concluzie, apelăm și la rigoarea datelor statistice: dacă în 1876, doar 10,8% din suprafața Africii se afla sub control străin, în schimb, în 1900, la numai 15 ani după Conferința de la Berlin, puterile europene dețineau 90,4% din întinderile africane. Era colonialismului triumfător începuse!...

¹⁵ P. Albin, *op.cit.*, p. 405.

¹⁶ *La colonisation...*, p. 8.